

SOCIÁLNÍ OPORA: SHRUTÍ VÝZKUMNÉ ČINNOSTI V ČESKÉ A SLOVENSKÉ OBLASTI A INSPIRACE DO BUDOUCNOSTI – NADANÉ DĚTI

Zdeněk Krpoun

Abstrakt

Příspěvek seznamuje čtenáře s tématem sociální opory a shrnuje uskutečněné výzkumy v této oblasti v České republice a na Slovensku. Dále poukazuje na mimořádně širokou paletu možností další vědecké činnosti tím, že stručně uvádí do problematiky nadaných, dvakrát výjimečných a školsky podvýkonných dětí. To vše s přehledem literatury, která by měla zájemce o dané jevy dovést k hlubšímu poznání.

Klíčová slova: sociální opora, nadání, dvojí výjimečnost, podvýkonnost

SOCIAL SUPPORT: A SUMMARY OF THE RESEARCH IN THE CZECH REPUBLIC AND SLOVAKIA AND INSPIRATION TO THE FUTURE – GIFTED CHILDREN

Abstract

The paper acquaints the reader with the subject of social support and summarizes research in this field in the Czech Republic and Slovakia. Introducing the issues of gifted, twice-exceptional and underachieved children, the paper also points at the broad range of research possibilities in future. There is also a list of literature related to given phenomena.

Key words: *social support, giftedness, twice-exceptional, underachievement*

*Došlo do redakce: 31.10. 2011
Schváleno k publikaci: 21. 3. 2012*

Úvod

Na pouti životem se každý občas potýká s překážkami, které mu brání při dosahování vytyčených cílů, uspokojování niterných tužeb, zotavení z těžké nemoci nebo prostě jen bránících co nejlépe si vychutnat právě prožívanou chvíli. Hojně množství takového břemene na svých bedrech často nenosíme sami, ale sdílíme jej s našimi blízkými, rodiči, přáteli nebo s učiteli či odbornými pracovníky. V takovém případě mluvíme o sociální opoře (angl. social support), které je v psychologické literatuře věnována dostatečná pozornost, a to nejen v zahraničí, ale i v České republice a na Slovensku, čemuž jsou zasvěceny následující řádky. Navíc je na konci uvedeného příspěvku kladen důraz na takové oblasti výzkumu spjaté se sociální oporou, které u nás byly dosud opomíjeny.

Cílem není vyjmenovat všechny mezery, které je nutné zaplnit, ale zdůraznit jednu důležitou oblast, jež má v rámci psychologického výzkumu nezastupitelné místo a dlouhou tradici – nadání, resp. nadané děti (angl. gifted children). V souvislosti s ním se v posledních letech vynořují další zajímavé koncepty, jež nabývají na významu právě v kontextu současné americké a západoevropské kultury, kladoucí velký důraz na výkon. Jsou jimi tzv. podvýkonnost (angl. underachievement) a dvojí výjimečnost (angl. twice exceptionality).

Definice a základní charakteristiky sociální opory

Sociální oporu (dále SO) lze vymezit jako pomoc či podporu, kterou jedinec čerpá v situacích, kdy to považuje za příhodné. Takovými situacemi nemusí být pouze zátěžové, ale i běžné každodenní momenty, ve kterých se většina z nás, bez ohledu na druh povolání, současný zdravotní stav nebo věk, ocitá.

Podmínkou toho, aby mohla být jakákoli pomoc či podpora poskytnuta, je sociální síť (angl. social network), v rámci níž dochází k sociálním vazbám a interakcím, jež jsou pro člověka podpůrné a v nichž se nacházejí zdroje SO. Taková síť má různou strukturu, jež je charakterizovaná hustotou, reciprocitou, složením dle věku, pohlavím, profesí, zájmy atd. (Kebza, 2005). I. Šolcová a V. Kebza (1999) zdůrazňují, že je nutné rozlišovat mezi anticipovanou a získanou SO, přičemž první lze chápat jako pocit člověka, že je druhými přijímán, což souvisí s jistotou, že se v případě potřeby bude mít na koho obrátit, zatímco získaná opora odráží specifický vzorec interakce mezi dvěma a více lidmi v konkrétní situaci. Obě se mohou značně lišit (např. tehdy, pokud člověk s vysokým sebevědomím může mít tendenci přecenit očekávanou úroveň SO). Mnoha autory je často zmiňována „odvrácená tvář“ SO, čímž mají nejčastěji na mysli případy, kdy její poskytnutí přesahuje meze poskytovatele, nebo nevyhovuje potřebám adresáta, či dokonce snižuje jeho sebeúctu, narušuje pocit osobní autonomie, navozuje pocit bezmoci nebo způsobuje ztrátu povědomí individua o vlastní kompetenci (Šolcová, Kebza, 1999; Mareš, 2001; Kebza, 2005).

J. Křivohlavý (1999a) ve své přehledové studii, která jako jedna z prvních poukázala na fenomén SO v našich podmínkách, připomíná, že zájem vědců o daný jev začal v souvislosti s tématy zvládání zátěžových situací (angl. coping) a sociálního přilnutí (angl. attachment). Coping bývá nejčastěji popisován v souvislosti se situacemi, kdy jedinec čelí zátěži, která značně převyšuje jeho hraniční kapacitu (ačkoli se v současnosti daného termínu užívá pro nejrozmanitější typy situací). SO se při klasifikaci strategií zvládání řadí mezi tzv. příklonové strategie zaměřené na problém, pro které je typické, že jedinec se nestaví k problému zády a koncentruje se převážně na svůj vnitřní stav. Zájemce o bližší seznámení s copingem lze odkázat na práci L. S. Lazaruse (1966), v níž byl tento termín poprvé použit a dále rozpracován v jeho stěžejní knize *Stress, Appraisal and Coping* (Lazarus, Folkman, 1984). Přilnutí lze charakterizovat jako silnou emoční vazbu mezi dítětem a hlavní pečující osobou, jež je charakterizována tendencí dítěte tento vztah udržovat, v případě odloučení ji vyhledávat a zároveň takové zpřetrhání vazby silně negativně prožívat (viz Bowlby, 1977).

Výzkum v rámci sociální opory v České republice a na Slovensku

Výzkum SO lze vystopovat ve dvou liniích (Křivohlavý, 2001; Kebza, 2005):

- v první je SO nazývána jako tzv. nárazník (angl. buffer), který chrání člověka v konkrétních stresových situacích s nadměrnou zátěží,
- ve druhé linii je pak SO pojímána jako obecný jev, s nímž jsme v kontaktu v každodenních podmínkách. Oblast výzkumu v takto pojeté SO se dotýká zejména jejího vlivu na kvalitu života (angl. quality of life) a osobní pohodu (angl. subjective well-being).

V. Tardy (1985; in Mareš, Ježek, Tomášek, 2003) uvádí pět dimenzí SO, jež bychom měli mít na zřeteli, uvažujeme-li o způsobech, jak daný konstrukt zkoumat a teoreticky jej pojímat:

1. dimenze směru (tj. zda jsme ti, kteří ji poskytují, nebo ti, kterým se jí dostává),
2. dimenze dostupnosti (zda je nám umožněn přístup ke zdrojům SO a zda ji lze čerpat, tzn., zda je prakticky dostupná),
3. dimenze týkající se otázky, zda respondent SO pouze hodnotí, nebo popisuje,
4. dimenze představuje obsah SO, jež může být buď instrumentální, informační, emoční anebo hodnotící,
5. dimenze se pak týká toho, zda je jedinec členem sociální sítě a má tak možnost čerpat zdroje SO.

J. Křivohlavý (1999a) poukazuje na širší vymezení jednotlivých druhů sociální opory, kterými jsou například naslouchání člověku, který sociální oporu hledá; potřeba nebo poskytnutí materiální pomoci; výzva, jež může mít podobu povzbuzení jedince hledajícího SO k vykonání náročnější činnosti; emocionální opora (projevující se jako empatie); emocionální povzbuzování (k přeladění ze smutné do neutrální nebo kladné nálady); sdílení nějaké skutečnosti nebo tajemství s člověkem, který je v těžké situaci (tj. jakákoli aktivita charakterizovaná vzájemností). Jinak člení SO B. Baštecká (2005), kdy mluví o emoční a praktické (poskytnutí rady a věcné pomoci).

Jak co nejlépe zjišťovat míru SO, jež je jedinci poskytována, a především na jaké její složky (projevy, aspekty) se při studiu rozmanitých jevů zaměřit, je otázka, nad kterou se pozastavují někteří vědci dodnes, ačkoli v současnosti se spor vede spíše o to, zda připisovat větší váhu metodám kvantitativním, jejichž podkladem jsou standardizované dotazníkové metody, zaměřující se na počet a strukturu sociální sítě, anebo kvalitativní, zjišťující např. smysluplnost a funkci SO, z nichž se jako velice zajímavá jeví např. metoda vedení denních záznamů (angl. diary method).

Ačkoli se ještě před pár lety můžeme v příspěvku J. Mareše, S. Ježka a F. Tomáška (2003) dočíst, že k výzkumu a stanovení SO u dětské a adolescentní populace téměř chybí testovací metody, záhy se zasluhují o překlad dotazníku CASSS (angl. Child and Adolescent Social Support Scale), uváděnou v české verzi pod zkratkou CASSS-CZ. Navíc se o užívání dotazníku MOS v tuzemských podmínkách tentýž rok zasloužili J. Kožený a L. Tišanská (2003). Zajímavou metodu, testující děti ve věkovém pásmu od 6 do 15 let, stojící na bázi topologického přístupu, navrhl J. Křivohlavý (1999b). Pro lepší přehled testovacích metod i jejich aplikace v českých podmínkách se může čtenář obrátit na publikaci J. Mareše a kol. (2003), ze zahraniční literatury pak na monografii S. Cohena a kol. (2000).

SO představuje potenciál pro uskutečnění široké palety výzkumů v nejrůznějších oblastech, a také se tomu tak děje jak v zahraničí, tak v České republice a na Slovensku. Kdybychom chtěli popsat všechny nebo většinu významných zahraničních výzkumů, museli bychom široce přesáhnout zamýšlený účel této práce. V rámci uvedené studie čeká čtenáře exkurz do počátku výzkumů u nás a jejich průběhu až do současnosti, zároveň poukážeme i na vybrané studie provedené na Slovensku.

Mezi prvními publikacemi pojednávajícími o SO nelze opomenout práce Přemysla Mohapla (1992), J. Bašteckého, J. Havlíka a J. Šimka (1993), v nichž se můžeme setkat s dnes již nepoužívaným termínem sociální „podpora“. Autorem podobně zaměřené knihy jako v případě P. Mohapla je J. Křivohlavý (2001) a za zmínku pak stojí i jeho ranější publikace uvádějící čtenáře do tématu SO (1999a). Pokud se vrátíme ke knižním publikacím, nelze opomenout významnou a neobvykle rozsáhlou trilogii J. Mareše (2001, 2002, 2003), neméně důležitá zůstává i pozdější monografie V. Kebzy pojednávající o psychologických a sociálních determinantách zdraví (2005) anebo studie seznamující čtenáře se základními informacemi o SO (Šolcová, Kebza, 1999).

Jak bylo uvedeno výše, zmapujeme-li oblasti výzkumu v rámci SO, dostaneme velice bohatý materiál, v němž nelze opomenout mnohé poznatky, které mohou následně pomoci při objasňování psychologických souvislostí v kontextu nadaných dětí. Bylo například zjištěno, že míru SO, které se adolescentům dostává, ovlivňuje samotný typ školy (resp. status školy), ale sociální třída rodičů nebo jejich vzdělání tento vliv nemají (Gecková, Pudelský, Van Dijk, 2001). Druh školy má tedy pro rozvoj nadání nezanedbatelný vliv. Ve stejné studii bylo prokázáno, že míra získané SO ovlivňuje subjektivní hodnocení zdraví a životní spokojenosti více u dívek než u chlapců. Dívky jsou tedy schopny více těžit ze svého okolí a zároveň jsou jím silněji ovlivněny než chlapci. Pokud se přesuneme do kontextu nadaných dětí a adolescentů, mohlo by se prospěšné nebo naopak nepříznivé školní a vrstevnické prostředí projevit na optimálním vývoji a formování nadání výrazněji u dívek než u chlapců.

Obecně platí, že na SO nemá vliv náš objektivní zdravotní stav nebo socioekonomický status rodičů. Jako důležité se zde jeví spíše některé osobnostní charakteristiky (viz např. Koubeková, 2006). Mezi ty nejčastější bývá uváděna extroverze (méně pak neuroticismus) jako facilitující faktor pro četnost a intenzitu SO (Tišanská, Kožený, 2004). Vyšší míra emocionální stability a tendence vyhledávat a rozšiřovat svou sociální síť jsou tak těsně spjaty s vysokou mírou anticipované i získané SO. V každodenním diskurzu bývá zmiňována zvláštní povaha a neobvyklá konstelace vlastností nadaných a talentovaných dětí. Ačkoli bývají mnohé pohledy laické veřejnosti nepřiměřeně vyhocené, objevuje se u takových lidí, minimálně stejně často jako v „průměrné“ populaci, určitá míra stažení se do sebe a abstrahování od okolí, vyhledávání samoty a příjemný pocit z izolace od vrstevníků. V takovém případě dochází k značnému negativnímu vlivu na anticipovanou i získanou SO, což může v případě potřeby pomoci nepříznivě zasáhnout dítě nebo adolescenta a zhoršit jeho celkové prospívání.

Opakovaně se prokazuje, že jak anticipovaná, tak získaná SO je méně příznivá v případě chlapců, u kterých pak tato proměnná souvisí více se sebehodnocením než u dívek (Snopek, Hubková, 2008). Je možné, že míra získané SO je u chlapců spojena s pocitem, že si ji zaslouží a jsou jí tak pro své „lepší“ vlastnosti hodni. Byl nalezen i vztah mezi sebeúctou (angl. self-esteem) a SO (Koubeková, 2002). Naše sebeúcta je zřejmě vyšší, pokud se nám dostává opory od našich blízkých, což sebehodnocení zpětnově zvyšuje. Chlapci se častěji než dívky při hledání opory obracejí na rodiče a méně na vrstevníky a kamarády a celkově se pak při vyskytnutí problému spoléhají spíše sami na sebe než na druhé (Gecková, Pudelský, Van Dijk, 2001; Snopek, Hubková, 2008).

Tento markantní rozdíl mezi pohlavími, opakovaně prokazovaný v mnoha studiích, zřejmě nejvíce ovlivňují genderové stereotypy. Ženám se dostává SO více než mužům zřejmě i díky jejich tendenci aktivněji ji vyhledávat a nezůstávat v případě problémů v izolaci.

S množstvím SO, které se nám dostává, silně souvisí další proměnné, jako je věk, výše vzdělání a s ním neodmyslitelně spojená míra socioekonomického statusu. Platí pravidlo, že čím vyšší vzdělání a socioekonomický status, tím bohatší sociální síť. S rostoucím věkem SO ubývá kvůli snižující se hustotě sociální sítě v důsledku nižší aktivity a chuti do navazování nových kontaktů (viz např. Šolcová, Kebza, 2003).

Opakovaně se ukazuje, že rodiče bývají jedním z hlavních zdrojů anticipované i získané SO. Vrstevníci a spolužáci adolescentů tak v případě opravdu vážných problémů ustupují do pozadí a děti konzultují své problémy s rodiči nebo hlavními pečujícími osobami (Gecková, Pudelský, Tuinstra, 2000; Madarasová-Gecková et al., 2008). Navíc může být někdy opora ze strany vrstevníků nepříznivá ve smyslu závislosti na návykových látkách nebo vztahu ke škole (Širůček, Širůčková, Macek, 2008). SO tedy ze strany rodičů je považována za faktor, který vede převážně k podpoře kladného fungování jejich dětí, kdežto vrstevníci mohou při poskytování SO působit značně nekonzistentně (Širůček, Širůčková, Macek, 2008). Rodina tak v rozvoji nadání svých dětí hraje nezastupitelnou roli a informace o SO jsou v první řadě určeny právě jim.

Pro další poznatky vztahující se k SO odkazujeme na výzkumné zprávy a jiné přehledové a metodologické studie (Křivohlavý, 1999a; Křivohlavý, 1999b; Kožený, Tišanská, 2003; Madarasová-Gecková, Šímová, Van Dijk, 2003; Tišanská, Kožený, 2004; Medvedřová, 2004; Baďurová, 2005; Heřman, Kebza, 2006; Štětovská, Hamerník, 2006). Pro omezený rozsah naší práce již nejsou uvedeny další výzkumy, nicméně zájemce odkazujeme na práce J. Mareše a kolektivu autorů (2001, 2002, 2003), v kterých se dozví informace nad rámec této studie.

Zvláštní kategorie nadaných – skrytý potenciál úspěchu budoucího výzkumu a praxe SO?

Zásluhy vědců za nalezené skutečnosti vztahujících se k SO jsou neocenitelné. Zatímco ze zahraničních pramenů je zřejmý již z druhé poloviny 90. let posun výzkumu SO i do dalších oblastí (např. Field et al., 1998; Johnsen, Witte, Robins, 2006; Lee, Olszewski-Kubilius, Peternel, 2009; McQueen, 2011; Olszewski-Kubilius, 2000), v tuzemsku stále schází materiál, který by pokrýval široké spektrum oblastí, v nichž může být významný účinek SO plně prokázán a využit ke zlepšení podmínek života mnoha lidí, ať už jsou nemocní, ovdovělí, čelí rizikovému chování nebo naopak disponují výjimečnými schopnostmi. Právě posledně jmenovaná skupina jedinců stojí za zmínku kvůli rostoucí poptávce dnešní společnosti po mimořádném výkonu a kladení důrazu na jedinečnost. Ve spojitosti s mimořádným dítětem nebo výjimečným výkonem se pak zřejmě každému vybaví kategorie lidí, které shrnujeme pod jednotné označení - nadaní. Právě tomuto tématu věnujeme následující řádky. Čtenář by se právem mohl ptát, proč právě oni. Autor by odpověděl, že z hlediska rozsahu této práce a již uvedených důvodů slouží zvláštní dvě skupiny nadaných, o kterých dále pojednáme, jako adekvátní ilustrativní příklad, zůstaneme-li u našeho záměru poukázat na plodná výzkumná pole v oblasti SO. Navíc je ze zahraničních pramenů zřejmé, jak je adekvátní SO právě u nadaných dětí důležitá, a že v mnoha případech hraje významnou roli při podávání výkonu přiměřeného jedincovým schopnostem (viz Schofield, Hotulainen, 2004). Na druhou stranu nelze při argumentaci pro nedostatek výzkumu u nás opomenout fakt, že praktická pomoc pro nadané děti i

jejich rodiče je dostupná a přístupná všem, kdo o ni projeví zájem (viz např. vybrané webové stránky na konci článku).

Pokud bychom definovali nadaného člověka, poukázali bychom na jeho úspěchy ve školním prostředí, nebo na mimořádné hudební či sportovní výsledky (ačkoli se zájem psychologů a pedagogů orientuje především na nadání jako funkci intelektových schopností). Jestliže bychom chtěli mluvit o výzkumech i zájmech široké veřejnosti na identifikaci a poznání nadaných jedinců, skončili bychom nejspíš u specifické věkové skupiny nadaných dětí a jejich schopností neúměrných vzhledem k věku, nebo převyšujících schopnosti většiny. Právě u takových jedinců se v posledních letech stále více dostávají do centra pozornosti zvláštní kategorie dětí, které se označují jako dvakrát výjimeční a podvýkonní. Takové děti mají neobvykle vysoké schopnosti v nejrůznějších oblastech, o čemž vypovídají jejich výsledky v testech inteligence, nicméně právě ve škole dostávají známky nebo dosahují výsledky, které jejich potenciálu neodpovídají, a tak dochází k diskrepanci mezi potenciálem (zjištěným na základě výsledků v testech IQ) a výkonem (nejčastěji posuzovaným právě jako známky ve školním prostředí). Nejčastějšími metodami, z nichž se usuzuje na potenciál dítěte, jsou např. Barevné progresivní matice (Ferjenčík, 1984) nebo Wechslerova inteligenční škála pro děti (Wechsler, 2002)¹. O dalších metodách měřících kognitivní schopnosti u dětí odkazujeme na publikaci M. Svobody (2009).

Důvodem tohoto rozdílu, v případě dvakrát výjimečných dětí, je jejich handicap, jenž nabývá mnoha podob, a to nejčastěji AD/HD a vývojových poruch učení, mezi nimiž stojí na prvním místě dyslexie a dysgrafie. Děti s takovým omezením pak mají obecně náročnější podmínky pro osvojování kompetencí a naplňování svého potenciálu, zatímco u jedinců s podvýkonností se za příčinu neodpovídajícího výkonu udávají nejrozmanitější faktory od negativních výchovných vlivů, osobnostních vlastností až po nevhodné vzdělávací praktiky. O zaměření pozornosti vědecké komunity na problematiku podvýkonných dětí v naší zemi se zasloužila J. Dvořáková a kol. (2006), přičemž Š. Portešová později uskutečnila první empirickou studii se zaměřením na nadané děti s dyslexií (Portešová, Čihounková, Jančová, Budíková, 2008). Pokud by čtenáře zajímaly rozsáhlejší zahraniční publikace pojednávající o teorii i vzdělávací či výchovné praxi obou kategorií nadaných dětí, stojí za zmínku publikace S. M. Baumové a S. V. Stevena (2004), K. D. Besnoyho monografie (2006), kniha R. Callard-Szulgitové (2008) a D. Montgomeriové (2009), které uvádí čtenáře do problematiky přehledným a srozumitelným způsobem.

Obě skupiny nadaných můžou být často v důsledku vnějších znaků, předčasných úsudků pedagogů a rodičů nebo dokonce protokolů z pedagogicko-psychologických poraden považovány za méně chytré než jsou jejich spolužáci, a tak podceňovány nejen učiteli, ale dokonce i rodiči, čímž se často nadále prohlubuje ono zmiňované rozpětí mezi potenciálem a výkonem. Zatímco podvýkonné jedince lze identifikovat na základě standardních testů inteligence, dlouho nebylo jednoduché najít vhodné prostředky, jak odhalit děti dvakrát výjimečné. Dnes je o jejich rozpoznání známo více a čtenáři se zájmem o tuto problematiku se mohou obrátit na článek Š. Portešové a L. Šamánkové (2007). O identifikaci nadaných dětí, které nelze zařadit do žádné z výše uvedených kategorií, se lze dočíst samozřejmě také u L. Hříbkové (1991). Pokud by se čtenář rád dozvěděl více o nadání, jak se konstituuje a projevuje, může sáhnout hned po několika českých publikacích (Jurášková, 2003; Dočkal, 2005; Laznibatová, 2007; Mudrák, Portešová, 2008; Hříbková, 2009).

¹ Zde je ale třeba uvést, že diagnostika bývá z mnoha stran kritizována a uváděna jako nepříliš účinná (viz Holocher-Ertl, Kubinger, Hohensinn, 2008).

Závěr

V tomto příspěvku byla diskutována rozmanitost oblastí, v níž lze zakotvit a důsledně zkoumat téma sociální opory a jejího vlivu na další konstrukty. Zaměřili jsme se na základní teoretické a empirické otázky SO, poukázali na mnohé výzkumy, uskutečněné v českém, slovenském i zahraničním kontextu. Dále jsme zmínili aktuální problematiku nadaných dětí v české i zahraniční literatuře s důrazem na fakt, že se jedná o oblast, která byla dosud z hlediska SO v České republice a na Slovensku opomíjena. Okrajově jsme tak naznačili směr, kterým může do budoucna další vědecko-výzkumná činnost směřovat a kde může zároveň nabýt vysokého uplatnění.

Literatura

- Baďurová, R. (2005). Životní události, vnímaná sociální opora, somatické obtíže a nemoci během těhotenství jako prediktory prenatalní mateřské anxiety a deprese. *Československá psychologie*, 49, 5, 399 – 411.
- Baštecká, B. (2005). *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada.
- Baštecký, J., Šavlík, J., Šimek, J. (1993). *Psychosomatická medicína*. Praha: Grada-Avicenum.
- Baum, S. M., Owen, S. V. (2004). *To be gifted & learning disabled: strategy for helping brights students with learning & attention difficulties*. Mansfeld Center: Creative Learning Press.
- Besnoy, K. D. (2006). *Successful strategies for twice exceptional students*. Texas: Prufrock Press.
- Callard-Szulgit, R. (2008). *Twice exceptional kids: a guide for assisting students who are both academically gifted and learning disabled*. Lanham: Rowman & Littlefield Education.
- Cohen, S., Underwood, L. G., Gottlieb, B. H. (2000). *Social support measurement and intervention*. New York: Oxford University Press..
- Dočkal, V. (2005). *Zaměřeno na talenty aneb nadání má každý*. Praha: Lidové noviny.
- Dvořáková, J., Portešová, Š., Budínová, L., Tyrlik, M. (2006). Osobnostní a zájmové charakteristiky rozumově nadaných školsky podvýkonných žáků. *Československá psychologie*, 50, 6, 523 – 532.
- Field, T., Harding, J., Yando, R., Gonzales, A. et al. (1998). Feelings and attitudes of gifted students. *Adolescence*, 33 (130), 331 – 342.
- Gecková, A., Pudelský, M., Tuinstra, J. (2000). Kontakty s rovesníky, sociální sieť a sociálna podpora z pohľadu adolescentov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 35, 2, 121 – 136.
- Gecková, A., Pudelský, M., Van Dijk, J. P. (2001). Vplyv percipovanej sociálnej opory na subjektívne hodnotenie zdravia a socio-ekonomické rozdiely v sociálnej opore adolescentov. *Československá psychologie*, 45, 1, 7 – 18.
- Johnsen, S., K., Witte, M., Robins, J. (2006). Through their eyes: Students` perspectives of a University-Based Enrichment Program – the university for young people project. *Gifted Child Today*, 29, 3, 56 – 61.
- Heřman, D., Kebza, V. (2006). Vybrané psychosociální souvislosti a kvalita života u souboru pacientů s implantovaným kardiostimulátorem. *Československá psychologie* 50, 4, 372 – 382.
- Holoche-Ertl, S., Kubinger, K., Hohensinn, Ch. (2008). Identifying children who may be cognitively gifted: the gap between practical demands and scientific supply. *Psychology Science*, 50, 2, 97 – 111.
- Hříbková, L. (1991). Modely, strategie a metody k identifikaci talentu. *Československá psychologie*, 35, 1, 47 – 57.

- Hříbková, L. (2009). *Nadání a nadaní. Pedagogické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Kebza, V. (2005). *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia.
- Koubeková, E. (2002). Sebeúcta – významný korelát sociální opory. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 37, 4, 335 – 344.
- Kožený, J., Tišanská, L. (2003). Dotazník sociální opory - MOS: Vnitřní struktura nástroje. *Československá psychologie*, 47, 2, 135-143.
- Křivohlavý, J. (1999a). Moderátor zvládnání zátěže typu sociální opory. *Československá psychologie*, 43, 2, 106 – 118.
- Křivohlavý, J. (1999b). Zjišťování sociální opory dětí. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 34, 1, 65 – 71.
- Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and coping processes*. New York: McGraw-Hill.
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Laznibatová, J. (2007). *Nadané dieťa, jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: IRIS.
- Lee, S.-Y., Olszewski-Kubilius, P., Peternel, G. (2009). Follow-up with students after 6 years of participation in project EXCITE. *The Gifted Child Quarterly*, 53, 2, 137 – 156.
- Madarasová-Gecková, A., Šimová, E., Van Dijk, J. P. (2003). Starí rodičia jako zdroj sociální opory. *Československá psychologie*, 47, 1, 31 – 41.
- Madarasová-Gecková, A., Tavel, P., Gajdošová, B., Orosová, O., Žežula, O., Van Dijk, J. P. (2008). Socioekonomické a psychosociální faktory zmyslu pre integritu u adoloscencov. *Československá psychologie* 52, 2, 132 – 144.
- Mareš, J. a kol. (2001). *Sociální opora u dětí a dospívajících I*. Hradec Králové: Nucleus.
- Mareš, J. a kol. (2002). *Sociální opora u dětí a dospívajících II*. Hradec Králové: Nucleus.
- Mareš, J. a kol. (2003). *Sociální opora u dětí a dospívajících III*. Hradec Králové: Nucleus.
- Mareš, J., Ježek, S., Tomášek, F. (2001). Česká verze dotazníku sociální opory u dětí a dospívajících CASSS-CZ. In Mareš, J. a kol., *Sociální opora u dětí a dospívajících I*. Hradec Králové: Nucleus. s. 91 – 101.
- McQueen, K., S. (2011). Perceived social support and the self-concepts of gifted adolescents. *Journal for the Education of the Gifted Children*, 34, 3, 367 – 396.
- Medvedová, L. (2004). Zdroje stresu a zdroje jeho zvládnání dětmi a adolescentmi. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 39, 2-3, 108 – 120.
- Mohapl, P. (1992). *Úvod do psychologie nemoci a zdraví*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Montgomery, D. (2009). *Able, gifted and talented underachievers*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Portešová, Š., Čihounková, J., Jančová, P., Budíková, P. (2008). Analýza profilu výkonu v testu WISC – III u mimořádně rozumově nadaných dětí s dyslexií. *Československá psychologie*, 52, 4, 338 – 350.
- Portešová, Š., Šamánková, L. (2007). Problémy identifikace rozumově nadaných dětí (nadané děti s SPU). In Šimoník, O., Škrabánková, J., Štáva, J. (eds.), *Dimenze pedagogické práce s nadanými žáky: sborník anotací referátů z mezinárodního semináře: Pedagogická fakulta MU, 15. listopad 2007, Brno*. [CD-ROM] Brno: MSD.
- Olszewski-Kubilius, P. (2000). The transition from childhood giftedness to adult creative productivity: Psychological characteristics and social supports. *Roepers Review*, 23, 2, 65 – 71.

Schofield, N. J., Hotulainen, R. (2004): Does all cream rise? The plight of unsupported gifted children. *Psychology Science*, 46, 3, 379 – 386.

Snopek, M., Hublová, V. (2008). Sociální opora a její vztah k životní spokojenosti, sebehodnocení a osobnosti u adolescentů: rodové rozdíly. *Československá psychologie* 52, 5, 500 – 509.

Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M. (eds.).(2009). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál.

Širůček, J., Širůčková, M., Macek, P. (2007). Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie* 51, 5, 476 – 488.

Šolcová, I., Kebza, V. (1999). Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*, 43, 1, 19 – 38.

Šolcová, I., Kebza, V. (2003). Prediktory sociální opory u české populace. *Československá psychologie*, 47, 3, 220 – 229.

Štětovská, I., Hamerník, J. (2006). Vzkaz v láhvi, aneb sociální opora na internetu (111–114). In Koukola, B, Mareš, J. (eds.), *Psychologie zdraví a kvalita života*. Brno: MSD.

Tišanská, L, Kožený, J. (2004). Osobnost, anticipovaná sociální opora a adaptace seniorek na stárnutí: Test modelu životní spokojenosti. *Československá psychologie* 48, 1, 27 – 37.

Wechsler, D. (2002). *Wechslerova inteligenční škála pro děti WISC- III*. Praha: Testcentrum.

Vybrané webové stránky

Centrum rozvoje nadaných dětí, <http://www.nadanedeti.cz/>

Klub rodičů nadaných dětí Brno, <http://krnd.blog.cz/> (od r. 2009 neaktualizováno)

Společnost pro talent a nadání, <http://www.talent-nadani.cz/>

The European Council for High Ability (ECHA), <http://www.echa.info/>

World Council for Gifted and Talented Children (WCGTC), <http://www.world-gifted.org/>

O autorovi

Zdeněk Krpoun je pregraduálním studentem na Psychologickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Kromě vztahu sociální opory k nadání se zajímá i o časovou perspektivu nadaných adolescentů a o aktuální témata sociální, pozitivní a vývojové psychologie.

Kontaktní údaje:

Adresa: Psychologický ústav FF MU, A. Nováka 1, 602 00 Brno

Emailová adresa: zdenykc@seznam.cz

Krpoun, Z. (2012). Sociální opora: shrnutí výzkumné činnosti v české a slovenské oblasti a inspirace do budoucnosti – nadané děti. *E-psychologie* [online], 6 (1), 42-50 [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/krpoun.pdf>>. ISSN 1802-8853.